

ISHSIZLIK VA UNING IQTISODIY OQIBATLARI

Salomova Mashxura Choriyevna

Termiz davlat universiteti talabasi

mashxurasalomova15@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ishsizlikning mohiyati, uning yuzaga kelish sabablari hamda mamlakat iqtisodiyotiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilinadi. Ishsizlik zamonaviy iqtisodiyotning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib, u nafaqat iqtisodiy o'sish sur'atlariga, balki aholining turmush darajasi, ijtimoiy barqarorlik va inson kapitalining rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotda ishsizlikning asosiy turlari, iqtisodiy oqibatlari va uni kamaytirishning samarali mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ishsizlik, mehnat bozori, iqtisodiy o'sish, inflyatsiya, inson kapitali, bandlik.

Kirish

Har qanday mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi mehnat resurslaridan samarali foydalanishga bog'liq. Mehnatga layoqatli aholining ish bilan ta'minlanishi iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Biroq iqtisodiy tizimda turli omillar ta'sirida ishsizlik vujudga keladi. Ishsizlik nafaqat alohida shaxslar va oilalarning daromadiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, balki butun iqtisodiyotning samaradorligini pasaytiradi. Bugungi globallashuv sharoitida texnologik taraqqiyot, iqtisodiy inqirozlar, demografik o'zgarishlar va mehnat bozoridagi nomutanosibliklar ishsizlik muammosining yanada murakkablashishiga sabab bo'lmoqda. Shu bois ishsizlik va uning iqtisodiy oqibatlarini ilmiy jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ishsizlikning iqtisodiy mohiyati. Ishsizlik – bu mehnatga layoqatli va ishlash istagiga ega bo'lgan shaxslarning ma'lum qismi ish topa olmaslik holatidir. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) metodologiyasiga ko'ra, ishsiz shaxs ishga ega bo'lmagan, ish izlayotgan va ishlashga tayyor bo'lgan shaxs hisoblanadi.

Ishsizlik darajasi quyidagi formula orqali aniqlanadi:
$$\text{Ishsizlik darajasi} = \frac{\text{Ishsizlar soni}}{\text{Iqtisodiy faol aholi soni}} \times 100$$
. Mazkur ko'rsatkich mamlakat mehnat bozorining holatini baholashda muhim iqtisodiy indikator hisoblanadi.

Ishsizlikning asosiy turlaridan biri friksion ishsizlikdir. Friksion ishsizlik ish qidirish yoki ish joyini almashtirish jarayonida yuzaga keladi. Bu bozor iqtisodiyotining tabiiy holati hisoblanadi. Keyingisi, strukturaviy ishsizlik iqtisodiyot tarkibidagi o'zgarishlar natijasida ayrim kasblarga talab kamayishi yoki yo'qolishi oqibatida vujudga keladi. Texnologik taraqqiyot strukturaviy

ishsizlikning asosiy sabablaridan biridir. Tsiklik ishsizlik esa iqtisodiy inqiroz yoki ishlab chiqarish hajmining qisqarishi natijasida yuzaga keladi. Bu turdagi ishsizlik iqtisodiy faollikning pasayishi bilan bog'liq. Mavsumiy ishsizlikda qishloq xo'jaligi, turizm va qurilish kabi mavsumiy sohalarida kuzatiladi. Yashirin ishsizlik korxonalarda xodimlarning rasmiy ravishda ish bilan band bo'lishiga qaramay, ularning mehnatidan to'liq foydalanilmasligi holatini anglatadi. Ishsizlikning shakllanishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi: iqtisodiy o'sish sur'atlarining pasayishi, investitsiyalar hajmining kamayishi, texnologik yangilanishlar, mehnat bozori va ta'lim tizimi o'rtasidagi nomuvofiqlik, demografik o'sish, iqtisodiy inqirozlar, tashqi iqtisodiy omillar va hududlar rivojlanishidagi tafovutlar.

Ayniqsa, raqamlashtirish va avtomatlashtirish jarayonlari ayrim kasblarning qisqarishiga sabab bo'lib, yangi malaka talab qiladigan ish o'rinlarini yuzaga keltirmoqda. Ishsizlik ishlab chiqarish hajmining pasayishiga olib keladi. Natijada mamlakat yalpi ichki mahsuloti (YaIM) potensial darajadan past bo'ladi. Amerikalik iqtisodchi Artur Okun tomonidan ishlab chiqilgan Okun qonuniga ko'ra, ishsizlik darajasining oshishi iqtisodiy o'sish sur'atlarining pasayishiga olib keladi. Ishsiz fuqarolar muntazam daromad manbaidan mahrum bo'ladilar. Bu esa aholining xarid qobiliyatini pasaytiradi va ichki talabning qisqarishiga sabab bo'ladi. Ishsizlik nafaqalarini to'lash, qayta tayyorlash dasturlarini moliyalashtirish va ijtimoiy yordam xarajatlari davlat budjetiga qo'shimcha yuk bo'ladi. Band aholining kamayishi natijasida jismoniy shaxslar daromad solig'i va boshqa majburiy to'lovlar hajmi qisqaradi. Uzoq muddatli ishsizlik natijasida fuqarolarning kasbiy ko'nikmalari eskiradi, mehnat unumdorligi pasayadi va inson kapitalining sifati yomonlashadi. Ishsizlik iqtisodiy muammo bo'lish bilan birga, jiddiy ijtimoiy oqibatlarni ham keltirib chiqaradi: kambag'allikning ortishi, ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi, migratsiya jarayonlarining faollashuvi, jinoyatchilik darajasining oshishi, oilaviy muammolar, ruhiy bosim va stressning kuchayishi.

Shu sababli ishsizlikka qarshi kurash nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy siyosatning ham ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. O'zbekistonda aholi bandligini ta'minlash davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda yangi ish o'rinlari yaratish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, kasb-hunar o'qitish markazlarini rivojlantirish, yoshlar va xotin-qizlar bandligini oshirish, mehnat migratsiyasini tartibga solish, raqamli iqtisodiyot sohalarini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Xulosa. Ishsizlik iqtisodiyotning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib, u iqtisodiy o'sishning sekinlashuvi, aholi daromadlarining kamayishi, davlat budjeti xarajatlarning ortishi va inson kapitalining yo'qotilishiga sabab bo'ladi.

Shu bilan birga, ishsizlik ijtimoiy barqarorlikka ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ishsizlikni kamaytirish uchun iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, investitsiyalarni jalb etish, mehnat bozori talablariga mos malakali kadrlar tayyorlash va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Samarali bandlik siyosati mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – London, 1936.
2. Samuelson P., Nordhaus W. Economics. – New York: McGraw-Hill, 2010.
3. Mankiw N.G. Principles of Economics. – Boston: Cengage Learning, 2021.
4. Blanchard O. Macroeconomics. – Pearson Education, 2021.
5. Okun A. Potential GNP: Its Measurement and Significance. – Yale University Press, 1962.
6. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) hisobotlari.
7. O'zbekiston Respublikasining "Aholi bandligi to'g'risida"gi Qonuni.
8. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari.